

ENIGMELE MĂNĂSTIRII ȚIPOVA (HORODIȘTE)

*Mihai URSU,
director general al Muzeului Național
de Etnografie și Istorie Naturală*

ENIGMAS OF THE ȚIPOVA (HORODIȘTE)

CAVE MONASTERY

In this work, the author, while enumerating all the related publications that have appeared since the 19th century, raises the question of insufficient research into the history of this important monument in the Nistru-Prut Interfluve, a factor provoking the appearance of many different stories and legends about this monument in recent years. Taking into consideration the increased interest of the public to this impressive cave monastery and the foundation of the museum complex Țipova-Saharna in conformity with the Decision of the Government of the Republic of Moldova 303 as of March 21, 2005, the author supports the proposal to implement the complex scientific research program in order to elucidate the authentic history of the monument as well as the idea of reinstating its historical name Horodiște.

Un factor de legitimare istorică a monumentelor din Republica Moldova sunt legendele create de popor pentru a evoca anumite evenimente și personalități ale trecutului. Insuficiența mărturiilor documentare și cercetărilor științifice contribuie la apariția și menținerea legendelor care deseori, chiar și în prezent, încearcă să substituie faptele istorice reale și să se prezinte drept unica sursă de informare referitoare la istoria monumentului respectiv.

Este și cazul mănăstirii rupestre Țipova (cu denumirea veche de Horodiște), situată pe malul drept al Nistrului lângă satul Țipova, raionul Rezina. Fiind unul dintre cele mai vechi și mai pitorești complexe monastice rupestre din valea Nistrului Mijlociu, acest obiectiv rămâne și până astăzi pe lista monumentelor puțin cercetate. Majoritatea autorilor care s-au referit la această „impunătoare construcție rupestră în decursul ultimelor două secole, au descris doar arhitectura monumentului și peisajul natural din împrejurimi, făcând unele constatări sau presupuneri, dar fără a efectua investigații”¹. Despre originea vieții monahale, despre istoria acestei mănăstiri s-a scris puțin atât din cauza „lipsei unor

cercetări arheologice complexe pe teren, cât și a lipsei unor investigații documentare serioase”².

Petru Crușevan, care în anul 1903 descrie mănăstirea rupestră Horodiște cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, referindu-se la istoria acestui locaș sfânt, constată că, „informații despre timpul întemeierii acestei mănăstiri nu s-au păstrat. Probabil, această mănăstire, ca și multe altele de pe malul Nistrului, a servit ca adăpost și apărare populației creștine de tătari încă în a doua jumătate a sec. al XIII-lea”³.

Această opinie o preia și arhimandritul Vissarion Puiu în lucrarea „Monăstirile din Basarabia”, editată în 1919, în care menționează că „...de cine a fost înființat acest schit nu se știe. Se presupune, că și acest schit, ca și toate peșterile săpate în malurile Nistrului, a slujit creștinilor drept refugiu de frica tătarilor, încă prin veacul al XIII-lea”⁴. Nici academicianul Ștefan Ciobanu nu a vărsat lumină asupra istoriei mănăstirii Horodiște. În 1919, referindu-se la proveniența peșterilor de pe Nistru, el presupunea originea lor foarte veche, din „primele veacuri ale creștinismului”, și funcția lor de „adăposturi în timpurile grele de mai pe urmă.”⁵

Arhitectul Iaroslav Taras în anul 1986, prezentând monumentele de arhitectură ale Moldovei din sec. XIV - începutul sec. XX, referindu-se la mănăstirea rupestră *Adormirea Maicii Domnului* de lângă satul Țipova se limitează la afirmația că „a fost construită în sec. XVI-XVII și restabilită în 1756”⁶.

O încercare de a prezenta istoria mănăstirii rupestre de la Țipova a fost întreprinsă de jurnalistul Tudor Țopa în anul 1995 în crochiul publicat în culegerea „Mănăstiri Basarabene”. Făcând o trecere în revistă a unor lucrări și documente cunoscute despre acest locaș sfânt, autorul se referă și la legendele legate de acest monument reproduse în 1989 în Ghidul turistic „Rezina”.

În primul rând este amintită legenda, conform căreia „anume aici Ștefan cel Mare s-a cununat cu soția sa Voichița” și alta care „spune, cum că aici, în această mănăstire, și-a sfârșit viața poetul mitologic grec Orfeu, iar mormântul lui se află într-o nișă de la poalele cascadei și-l poți recunoaște după o lespede cu șapte găuri”⁷. Totodată, Tudor Țopa face trimitere la gazeta „Farul Nistrean” din 9 iulie 1988 în care a fost inserată o pagină despre un grup de tineri, membri ai Asociației Ecologico-Culturale „Fenix”. Pe parcursul a doi ani ei au desfășurat lucrări de „cercetare” la Țipova, remarcând aici prezența a „circa cinci sute de desene, semne, inscripții rupestre, făcute până la era noastră... și transmise spre studiere istoricilor și arheologilor”⁸. Se afirma de asemenea

că în 1988 braniștea „Țipova” a fost luată în arendă de către Asociația Ecologico-Culturală „Fenix” pentru a crea aici un muzeu sub cerul liber. Că sunt în toi lucrările de „restaurare”, iar sălile spațioase din stâncă vor fi în curând transformate în expoziții de obiecte, găsite pe moșiile satelor Țipova, Horodiște, Lalova, Saharna”⁹. Aceste “lucrări” erau conduse de Vladimir Bobrakov, liderul Asociației „Fenix”. Au trecut mai mulți ani, însă piesele descoperite așa și nu au ajuns să fie expuse și nici nu au fost date publicității, cu toate că fuseseră transmise spre „studiere” unor anonimi istorici și arheologi.” Aceste fapte au contribuit la apariția unor noi legende despre mănăstirea rupestră și obiectele găsite de membrii Asociației.

Una din cele mai „spectaculoase” dintre ele, bunăoară, spune că sub stâncă în care se găsește mănăstirea rupestră se află un lac și galerii subterane care se adâncesc până la 2 km. Intrarea în aceste galerii se găsea în cadrul mănăstirii și se ținea în mare taină. Având asemenea avantaje, mănăstirea, pe parcursul secolelor, s-a transformat într-un mare centru spiritual, care deținea multe manuscrise vechi din diverse domenii, iar stareții aveau nu doar cunoștințe vaste, ci și capacități paranormale și transmiteau aceste cunoștințe din generație în generație. Se spune, că ei puteau dirija apele subterane și cele de la suprafață, astfel explicându-se dispariția apei din cascada moartă.

Prezența izvoarelor și a galeriilor subterane permitea unui număr mare de oameni să se afle aici un timp îndelungat, de aceea legenda „spune” că în timpul luptelor cu cotropitorii aici erau pregătiți ostași, care se remarcă prin calități de luptă de excepție. Acești „ostași-minune” puteau să se miște fulgerător prin aer, pe stâncile abrupte și erau în stare să distrugă armate întregi. Se „afirma” că în aceste galerii și astăzi se găsesc arme, cărți, obiecte

de cult de mare preț și alte bogății, adăpostite aici în secolele trecute. Se vorbește că unii localnici în perioada postbelică și chiar membrii clubului „Fenix” în anii ‘90 ar fi pătruns în aceste galerii, găsind multe lucruri de preț.

În ultimul deceniu mai mulți cercetători au revenit la istoria și arhitectura mănăstirii rupestre, încercând să pună în valoare acest monument. În 1999 a apărut lucrarea arhitectului Luminița Ilvițchi „Mănăstirile și schiturile din Basarabia”. Pe lângă o descriere succintă a arhitecturii acestei „mănăstiri-cetate” și a peisajului natural din împrejurimi, autoarea încearcă o periodizare a istoriei bisericilor din cadrul acestui complex monastic. Astfel, în opinia ei prima a fost construită în sec. XIII-XIV, a doua - în sec. XVI-XVIII, iar clopotnița cu o parte din încăperi - în sec. al XIX-lea¹⁰.

În anul 2000, istoricul Vlad Ghimpu, referindu-se la Complexul Monastic de la Horodiște-Țipova, care „se prezintă și astăzi drept cea mai impunătoare construcție rupestră cunoscută la noi sau în regiunile învecinate”, afirmă că acest locaș sfânt „a avut două stabilimente rupestre, înșiruite de-a lungul țărmlui abrupt al fluviului Nistru. Cel mai vechi s-a întins pe un singur nivel, mai la nord, al doilea, cu vreo 200 metri mai jos pe cursul râului și este dezvoltat în trei nivele”¹¹. Partea mai veche a complexului, care este o construcție mai arhaică, după părerea autorului, este greu de evaluat „din pricina dărâmăturilor,” de aceea el presupune că „fondarea mănăstirii Horodiște-Țipova s-ar putea pune în legătură cu extinderea călugărilor de la mănăstirea Neamț care deținea în proprietate satul Horodiște, din ținutul Orhei, în anul 1631”¹². Partea mai nouă a mănăstirii rupestre, care „se prezintă printr-o realizare a liniilor încăperilor la un grad mai avansat”, autorul o atribuie secolului XVIII, deoarece biserica de aici „puntează dezvoltarea

Mănăstirea rupestră Țipova, până la începutul lucrărilor de restaurare. Anul 2004

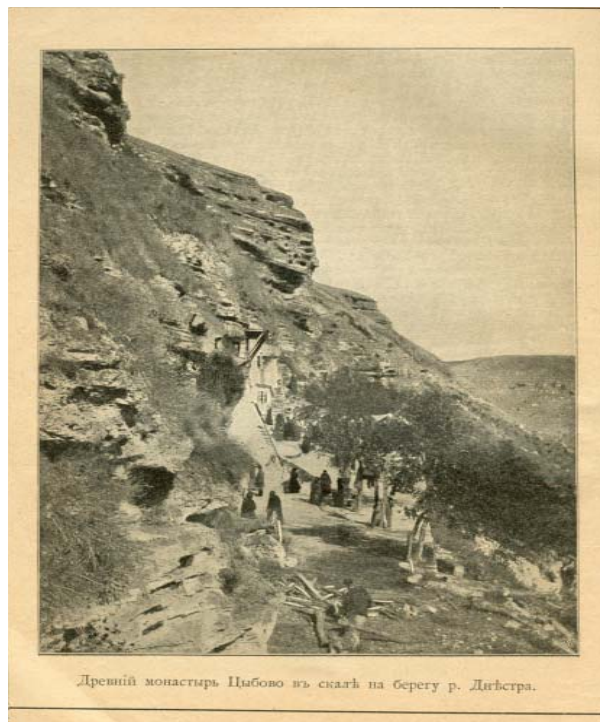
arhitecturii religioase din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea”¹³.

O nouă viziune asupra istoriei mănăstirii a fost expusă de arhitectul Eugen Bâzgu. Fiind preocupat mai mulți ani de cercetarea mănăstirilor rupestre din bazinul râului Nistru, el formulează problema cercetării mănăstirii Țipova în contextul istoriei răspândirii creștinismului în spațiul nostru, deoarece aceste construcții „sunt specifice etapei de implementare și răspândire a creștinismului, unele dintre ele menținându-și funcțiile și mai târziu”¹⁴. Izvoarele scrise, după părerea cercetătorului, vizează doar unele episoade ce țin de istoria acestor monumente din ultimele secole, din care cauză s-a susținut că majoritatea lor ar fi fost înființate în sec. XVII-XVIII. Iată de ce istoria mănăstirilor rupestre de pe Nistru trebuie să fie examinată în baza unor cercetări complexe, care până în prezent nu au fost efectuate. Nu au fost cercetate nici semnele lapidare descoperite aici.

Referindu-se la istoria mănăstirii rupestre de la Țipova, Eugen Bâzgu consideră că „adaptarea, abandonarea și reactualizarea” încăperilor din stâncă a avut loc în repetate rânduri. Din aceste considerente aici pot fi urmărite „șapte faze de dezvoltare, extinse și pe orizontala stâncii, și pe verticala ei”. El presupune că „unele nișe cioplite în partea superioară a stâncii, greu accesibilă, au fost folosite încă pe timpul geto-dacilor pentru înhumări”.

În complexul ce reprezintă a cincea fază a dezvoltării mănăstirii, după părerea aceluiași autor, pot fi depistate „câteva elemente constructive ale unei biserici din piatră, replică fidelă a bisericilor din lemn din sec. XII-XIII”, iar ultima fază de funcționare a ei începe în sec. al XVIII-lea. Astfel, el a propus o viziune nouă asupra istoriei mănăstirii rupestre de la Țipova, care merită a fi apreciată și care poate îndrepta cercetările istoriei acestui monument în albia firească.

O lucrare științifică recentă, care încearcă să împrăștie „acel vâl de uitare ce zace asupra trecutului mănăstirii”, aparține cercetătorului dr. Sergius Ciocanu și a apărut în anul 2005. Motivația cercetării acestui subiect, după cum subliniază autorul, este faptul ca „originile vieții monahale de aici, ca și în cazul multor altor așezăminte mănăstirești basarabene rămân a fi acoperite de incertitudine”¹⁵. El nu neagă posibilitatea apariției monahismului în aceste locuri în Evul Mediu timpuriu sau chiar la începuturile erei creștine, însă „în lipsa totală a unor probe concludente” de ordin documentar și arheologic acceptă aceste afirmații „doar sub titlul de ipoteză”.

Древній монастир Țипова въ скалі на берегу р. Дністра.

Mănăstirea Țipova. Imagine din cartea lui Pavel Crușevan “Beccapobya”, Moscova, 1903

În această ordine de idei se face trimitere la două fragmente de manuscrise (*de la un Nomocanon și un Octoih*), păstrate în biblioteca „Saltikov-Șcedrin” din Moscova, considerate a fi provenite din biblioteca mănăstirii Horodiște, datate de specialiști cu sec. al XIII-lea. Însă aflarea lor la mănăstire, după părerea cercetătorului, nu poate servi „drept argument irefutabil al vechimii corespunzătoare a așezământului monastic”, deoarece manuscrisele puteau ajunge acolo în timpuri și pe căi diferite.

Pentru a găsi noi date, care se referă la istoria mănăstirii și a moșiei satului Horodiște, dr. Sergius Ciocanu a analizat mai multe izvoare documentare inedite sau puțin cunoscute referitoare la acest subiect, aflate în arhivele și bibliotecile Republicii Moldova, dar ele au permis doar parțial elucidarea problemei “devenirii vieții spirituale din partea locului”. Totuși, metoda de abordare a problemei istoriei mănăstirii Horodiște, propusă de S. Ciocanu, problemele și ipotezele formulate de el vor contribui la mobilizarea cercetătorilor pentru a continua investigațiile. În această lucrare autorul a pus în evidență o serie de știri eronate privind trecutul mănăstirii apărute în secolele XIX-XX în diferite publicații, care au contribuit la apariția unor legende și care continuă și astăzi a fi multiplicare „în apariții editoriale recente referitoare la istoria așezământului monahal de la Horodiște” și prezentate drept informații istorice credibile.

Desigur, la baza unor legende pot sta și anumite

fapte reale, dar aceste fapte pot fi luate în considerație doar fiind confirmate de cercetări științifice. Anume din aceste considerente Sergius Ciocanu pledează pentru realizarea unor cercetări de amploare.

În baza materialelor de arhivă autorul pentru prima dată a alcătuit lista completă a stăruților mănăstirii, începând cu anul 1785. Luând în considerație faptul că denumirea localității Țipova pentru prima dată începe a fi raportată la mănăstirea Horodiște în prima jumătate a sec. al XX-lea, considerăm importantă propunerea formulată de Sergius Ciocanu privind revenirea la denumirea veche a mănăstirii Horodiște, „denumire sfințită prin sute de ani de existență”.

Odată cu elaborarea Strategiei dezvoltării durabile a Turismului în Republica Moldova, realizarea în ultimii ani a unor proiecte de dezvoltare a turismului rural, susținute de PNUD, interesul față de acest monument a crescut considerabil. Inclus în diferite ghiduri și cataloage turistice din țară și de peste hotare, complexul monastic de la Țipova devine un loc tot mai atractiv, iar numărul vizitatorilor crește de la an la an. A contribuit la afirmarea interesului societății față de monument și începerea lucrărilor de restaurare a celui mai expresiv sector din complex în cadrul unui proiect elaborat de arhitectul Eugen Bâzgu și susținut de Guvernul Statelor Unite ale Americii în anul 2004, când s-au comemorat 500 de ani de la trecerea în eternitate a lui Ștefan cel Mare.

Concomitent a crescut și necesitatea de informație despre acest obiectiv turistic. În lipsa promovării cercetărilor științifice, au început să se răspândească diferite mituri și afirmații eronate despre istoria mănăstirii rupestre, mediatizate de unele fețe bisericești, precum și de o seamă de publicații în mass-media. Se evidențiază lucrarea „Mănăstirea Țipova”, publicată în anii 2005 și 2007 în limbile română și rusă de către Ludmila Eftodi și Ion Grițcu¹⁶. În această lucrare, bine ilustrată, în baza publicațiilor cunoscute sunt expuse anumite evenimente din istoria mănăstirii rupestre, a celei terestre și a satului Țipova, dar și un șir de legende atestate în perioada interbelică sau culese recent în satele din împrejurimi.

În situația creată, devine tot mai stringentă necesitatea continuării cercetărilor științifice serioase care ar ajuta să reflectăm obiectiv istoria acestui important monument al patrimoniului cultural național în baza unor probe autentice. În această ordine de idei, este binevenită inițiativa Președintelui A.Ș.M., academicianul Gheorghe Duca, de a elabora un program de cercetare interdisciplinar cu utilizarea mijloacelor tehnice contemporane, pentru a dezvălui tainele acestui locaș al istoriei și culturii poporului nostru. Realizarea programului, în care pot fi antrenați specialiști din diferite instituții științifice, va fi un pas concret în vederea îndeplinirii Hotărârii

Guvernului Republicii Moldova nr. 303 din 21 martie 2005 „Cu privire la aprobarea Planului de acțiuni în vederea conservării și utilizării eficiente a rezervațiilor peisagistice Saharna și Țipova¹⁷, care prevede crearea unui complex muzeal în scopul valorificării patrimoniului istorico-arheologic și natural din acest teritoriu cu concursul Academiei de Științe a Moldovei, Ministerului Culturii și Turismului și al Ministerului Ecologiei și Resurselor Naturale.

Vine să susțină acest program și Asociația Cultural-Științifică „Pro-Țipova”, condusă de Anatol Plugaru, un adept al realizării investigațiilor științifice și un participant activ al salvării, consolidării, conservării și restaurării bisericii rupestre din cadrul complexului monastic Horodiște de lângă satul Țipova.

Conjugarea eforturilor cercetătorilor, ale diferitelor instituții de stat, obștești și private va permite descoperirea multor secvențe necunoscute din istoria acestui important monument patrimonial și punerea lui în valoare din punct de vedere istoric, arhitectural și turistic.

Bibliografie:

1. Ghimpu Vlad. *Biserici și mănăstiri medievale în Basarabia*. Chișinău, 2000.
2. Ciocanu Sergius. *Mănăstirea Horodiște de lângă s. Țipova. Considerațiuni privind devenirea ei istorică*. Buletin Științific MNEIN. Serie Nouă. Vol.3(16) Chișinău, 2005, p.24.
3. Крушеван П.А. *Бессарабия. Географический, исторический, статистический, экономический, литературный, справочный сборник*. М., 1903, p.165-166.
4. Puiu V. *Mănăstirile din Basarabia*. Chișinău, 1919, p.54.
5. Ciobanu Ștefan- Basarabia. Chișinău, 1993, p.193
6. Тарас Иа.Х. *Памятники архитектуры Молдавии*. Кишинэу, 1986, p.108.
7. Țopa Tudor. *Țipova. Mănăstiri Basarabene*. Chișinău, 1995 p.85.
8. Ibidem, p. 85-86.
9. Ibidem, p. 86-87.
10. Ilvițchi Luminița. *Mănăstiri și schituri din Basarabia*. Chișinău, 1995 p.35.
11. Ghimpu Vlad. *Biserici și mănăstiri medievale în Basarabia*. Chișinău, 2000.p.174.
12. Ibidem.
13. Ibidem. p.175.
14. Bâzgu Eugen. *Mănăstirile rupestre din bazinul fluviului Nistru-artere de răspândire a creștenismului// Revista Sud-Est, nr.4 (30),1997. p.10-19.*
15. Ciocanu Sergius. *Mănăstirea Horodiște de lângă satul Țipova. Considerațiuni privind devenirea ei istorică // Buletin științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie. Serie Nouă. Volumul 3(16). Chișinău, 2005, p.24.*
16. Grițcu Ion, Iftodi Ludmila. *Mănăstirea Țipova*. Chișinău, 2005. Ифтоди Людмила, Грицку Ион. *Монастырь Ципова*. Chișinău, 2007
17. Monitorul oficial N.51-54 p.65 din 1 aprilie 2005.